
Rafael GARTI

DNEVNIČKI ZAPIS ISAKA GARTIJA



Isak Garti

Rafael Garti rodio se 19. aprila 1929. godine u Beogradu, od oca Isaka (1900) i majke Đoje, rođene Demajo u Šapcu 1901. godine.

U bivšoj jugoslovenskoj vojsci Isak Garti je bio rezervni oficir. U Holokaustu je stradao veliki broj njegove uže i šire porodice sa očeve i majčine strane.

U braku sa suprugom Johanom, rođenom Alfandari, ima sina Isaka koji živi u Izraelu.

*Oj vremena kao što su ova
u kojima čak i razgovor o drveću nije dat
kriminalni čin skoro je on
jer u njemu je šutnja
o grozotama tako mnogobrojnim.*

Bertold Breht

Godina je 2007, odnosno 5767. po jevrejskom kalendaru. Pišem ove redove nakon moje posete Beogradu. U njemu smo rođeni moj otac Rafael Garti, 1900, i ja, 1929. godine. Moja majka je rođena u Šapcu 1901. godine. Moji roditelji su potomci izgnanika iz Španije, te su se u njihovim životima preplitali

uticaji španskog, jevrejskog i srpskog života. U toj mešavini srpski identitet zauzimao je značajno mesto. Moj otac je bio rezervni oficir (kapetan) u bivšoj jugoslovenskoj vojsci. Po izbijanju Drugog svetskog rata prijavio se u komandu vojske da brani zemlju koju je tako voleo. Sa svojom jedinicom pokušao je da dospe do linije pozadine i to pod snažnim naletom nemačke avijacije. Sudbina naše porodice je bila čvrsto vezana za sudbinu srpskog naroda, koji je i sam u tom ratu spoznao strašnu patnju. Moji roditelji su voleli zemlju Srbiju i gajili su veliko prijateljstvo sa srpskim narodom. Između mog oca, koji je bio veoma plemenit i širokogrud čovek, i prijatelja Srba vladalo je obostrano prijateljstvo. U vreme strašnih ratnih teškoća, prijatelji pravoslavci su pomagali Jevreje i po cenu životne opasnosti. Tako je i kazano u dnevniku moga oca. O takvoj odanosti i pomoći mnogobrojnih prijatelja pravoslavaca govorila je i moja majka. Jedno od najlepših sećanja iz moje mladosti su bili odlasci na „slave“, u kuće njenih srpskih prijatelja. Tamo smo osećali slavljeničku atmosferu kao i duboku ljudsku vezu sa zemljom Srbijom i bratskim nebom što je nad nama. Ta zemlja i to bratoljublje je spasilo moju malu porodicu od nacističkog „konačnog rešenja“. Nit što povezuje događaje tih dana je višestрана. Na strani bespomoćnih bio je David Garti, najmlađi očev brat, u to vreme vojnik. On je ubijen 29. jula 1941. od strane Nemaca. I sav ostatak članova porodice (bake, deke i mnogi drugi rođaci) bili su žrtve zajedno sa drugim Jevrejima i mnogim Srbima – bez pogovora. Na strani onih koji su preživeli, bili su mnogi očevi prijatelji, hrabri i plemeniti, bez kojih, nema sumnje, ne bi bilo spasa.

Nikakva razlika nije sprečila ljudsku solidarnost istorijske domovine na obalama Save i Dunava, u Srbiji. Moji roditelji su voleli Srbiju i njene ljude pa je i deo te ljubavi ostao i u meni, uprkos tome što ja sada imam drugu domovinu. Tu veliku ljubav prema Srbiji i njenim ljudima gajila je duboko u sebi i moja majka.

Rafael GARTI

Dnevnički zapisi Isaka Gartija

- 6. aprila 1941.** godine počeo je rat u Jugoslaviji. Toga dana u 7 sati ujutro nemački bombarderi strahovito su bombardovali Beograd. Istoga dana u dva sata po podne, u uniformi rezervnog kapetana I klase, pošao sam da tražim komandu. Toga dana u šest časova po podne, zajedno sa Izrailom, stigao sam u Mladenovac, gde sam se sa njim rastao.
- Kada sam se javio Suhoputnoj stanici i dobio potvrdu našao sam se sa Žikom Tajtacakom i Rajkom Melamedom, i od tada smo uvek bili zajedno.
- 7. aprila,** u grupi od nas sedmorice, pošli smo da tražimo komandu. Toga dana bili smo u Kragujevcu, pa ponovo u Mladenovcu, zatim u Ralji i najzad se vratili u Mladenovac, gde smo prenoćili.
- 8. aprila** cela grupa u kojoj su, pored mene, bili Žika, Rajko, Marci Levi, njegov brat, i dva brata Levi, pošli smo u Beograd; prvo da vidimo svoje i eventualno ih spasimo i potom da dalje potražimo komandu. Beograd smo zatekli sav u plamenu i strahovito u ruševinama. Suprugu Johanu, decu i roditelje nisam zatekao kod kuće. Otišli su u nepoznatom pravcu, tako da im trag nisam mogao pronaći. Tražeći i dalje komandu uveče smo se našli ponovo u Mladenovcu. Toga dana u Mladenovcu je obavljena mobilizacija i Suhoputna stanica nas je uvela u njen spisak.
- 9. aprila** od komandanta Suhoputne stanice dobio sam četvu u kojoj su vodnici bili: Žika, Rajko, Marci Levi i Biti Mandil.
- 10. aprila** nas petorica bavili smo se organizovanjem čete. Međutim, istoga dana po podne dobili smo naređenje da raspustimo obveznike i da ih pošaljemo svojim kućama.
- 11. aprila** ponovo smo se našli bez rasporeda. Već toga dana počele su da kruže rđave vesti.
- 12. aprila,** kako smo nas petorica stanovali zajedno, oko dva časa posle ponoći, već smo čuli pucnjavu, zbog čega smo odmah bili u pripravnosti, a oko četiri sata ujutro, pored našeg stana, povlačila se jedna mitraljeska četa. Mi smo sišli iz stana da se zajedno sa njima povučemo.
- Istoga dana, oko podne, stigli smo ispod Avale, gde su nas nemački avioni ganjali. Odatle smo peške sišli do Rakovice, gde smo se

pridružili grupi iz čete Kraljeve garde, koja se povlačila preko brda, što smo i mi učinili. Iste večeri stigli smo i prenoćili u selu Sremčica.

13. **aprila**, u zoru, pošli smo nas petorica nezavisno od ostalih, drumom ka Valjevu. Oko podne, posle velikih napora i ganjani od neprijateljskih aviona, stigli smo u Valjevo. Istoga dana oko tri časa po podne pošli smo drumom prema Užicu. Usput smo se ukrkali u kamione, i vrlo često ganjani od aviona, od kojih smo jedva sačuvali glavu, stigli smo u Požegu Užičku u ponoć, u 24 časa. Tu smo prenoćili i rano ujutru kamionima produžili za Užice, u koje smo stigli oko 10 sati pre podne, 14. aprila.
14. **aprila** u Užicu smo dobili uput za Rogaticu u koju smo, oko 6 sati posle podne, pošli vozom.
15. **aprila**, pred zoru, oko 4 sata ujutro, nismo vozom bili odmakli više od 30 kilometara. Tada smo prešli na drum i ukrkali se na kamione. Oko 11 sati stigli smo u Rogaticu. Odmah po dolasku saopšteno nam je da su prekinuta neprijateljstva i da je zaključeno primirje, pa prema tome, imamo da predamo nemačkoj vojsci oružje.
U Rogatici smo ostali kod jedne jevrejske familije, Danon, gde smo stanovali i hranili se za sve vreme našeg boravka u Rogatici.
16. **aprila**, u Rogaticu smo primili platu za dva meseca i paušal, svega oko 10.000 dinara. U ovom mestu boravili smo naredna tri dana – 17, 18. i 19. aprila.
20. **aprila** od nemačkih vlasti dobili smo objave na nemačkom i srpskom jeziku, da putujemo svojoj kući u Beograd, i to u uniformi sa prtljagom bez oružja.
21. **aprila** u tri sata po podne stigli smo u Beograd, na stanicu, i bez prepreka došli do kuće. Na moju veliku radost, zatekao sam Johanu i decu kao i moje roditelje, brata, majku Izraila i Isaka, sve žive i zdrave. Kuća nam je takođe ostala netaknuta, kao i stvari.
Johana i deca, pošto su u nedelju 6. aprila izbegli u šest sati od kuće, prenoćili su u podrumu zgrade u Francuskoj ulici broj 5, a sutradan, u ponedeljak rano ujutro, zajedno sa gospođom i gospođinom Krekovićem u pratnji ujaka g. Krekovića Vitomira Milanovića, otišli kod njega u Zemun, gde su boravili sve do povratka u Beograd. Kod Vitomira su gostoljubivo i dobro proveli sve

vreme boravka. Kada su u nedelju, zbog strahovitog bombardovanja i velikih požara u okolinu kuće izbegli, Johana i deca rastali su se – odnosno izgubili od mojih roditelja i njene majke, tako da su moji bili na jednoj strani, majka na drugoj a Johana i deca na trećoj strani.

22. aprila prijavio sam se na Tašmajdanu gde je od 19. aprila svim Jevrejima bilo naređeno da se prijave i dobiju žutu traku sa oznakom „Jude“ – „Jevrejin“ i obavezani su svi muškarci na prinudni rad. Izrailo i David već su radili. Toga dana kada sam se ja prijavio, oni koji su imali četrdeset godina a imali su protokolisanu radnju, bili su oslobođeni rada, tako da ja nisam morao na rad.

1. maja svi muškarci morali su da se jave kod Kalemegdana. Tu je obavljeno razvrstavanje posle kojeg je svako dobio po jednu legitimaciju. Postojale su tri vrste legitimacija: plave – za starije od 60 godina i bolesne, oslobođene od prinudnog rada; crvene – za one koji su bili oslobođeni od prinudnog rada, ili dodeljeni na rad po raznim preduzećima, ili svojim preduzećima, i lekari; zelene legitimacije su dobili svi oni koji su morali na prinudni rad, zapravo na rad na raščišćavanju ulica, vađenju leševa i čišćenju pijace, i sav teški i unižavajući, a uz to besplatan rad. Ja sam dobio crvenu legitimaciju, s tim da radim u mojoj zanatskoj radnji. Odmah sam Zanatskoj komori podneo molbu za dozvolu za rad. Tako sam bio oslobođen prinudnog rada.

Izrailo i David i dalje su morali na prinudni rad. Kada je jedna grupa morala da ide u Smederevo na raščišćavanje ruševina, morao je i Izrailo da ode, dok je David ostao u Beogradu.

U Beogradu je svakim danom bivalo sve teže za nas Jevreje. Zabranili su nam da na pijacu idemo pre 10,30 sati. Oduzeli su nam radio aparate i ledenjake – frižidere.

Petokolonaši – razni hauzmajstori, sve moguće Švabe koji su živeli u Beogradu, ucenjivali su i pljačkali sve Jevreje i otimali stvari po jevrejskim kućama.

Svi smo morali, na određenom formularu, da prijavimo svu imovinu, kako pokretnu tako i nepokretnu.

Sve radnje, trgovine i kancelarije bile su zaplenjene od nemačkih vlasti. Moja kancelarija takođe je bila zapečaćena i zaplenjena

tako da više nisam imao pristupa u njoj. Meseca jula dobio sam dozvolu za rad od Zanatske komore, a istu je potvrdio i Komesar za Jevreje u policiji za Jevreje na Tašmajdanu.

Kod kuće sam improvizovao radionicu. Od Zanatske komore dobio sam dozvolu da držim tri radnika.

Kada se Izrailo vratio iz Smedereva, na osnovu Komorine dozvole, dobio je od Komesara na Tašmajdanu dozvolu da radi kod mene, u mojoj radionici, tako da se on od tada oslobodio prinudnog rada. Isto tako dobio je i dozvolu „Bata“ – Natan Baruh. Kao treći radnik, da bi se oslobodio prinudnog rada, trebalo je da sa Tašmajdana dobije dozvolu i David.

28. jula, ponovo su svi Jevreje pozvani da se jave na Tašmajdan. Toga dana svi smo otišli da se javimo. Kada smo stigli razvrstali su nas po profesijama.

Tata i David stali su sa trgovcima, ja sam stao među zanatlije, Izrailo među agente a Isak sa lekarima.

Tada je nastalo izvlačenje iz raznih grupa, i to na taj način što je svaki peti izdvajan. Iz grupe trgovaca tako je izdvojen i David. Toga dana izdvojeno je 100 ljudi, koji su zadržani na Tašmajdanu a sve ostale pustili su kućama. Sutradan, rano, kada je tata otišao da vidi šta je sa Davidom – odnosno sa odvojenom stotinom, nemačke vlasti zvanično su izjavile da su tu stotinu rano u zoru streljali. Kod svih Jevreja u Beogradu nastala je velika žalost, a pogotovo u svim porodicama koje su imale svoje među odvojenom stotinom.

I pored toga što je zvanično saopšteno da su tih sto streljani, bilo je izvesne nade da ih ipak nisu streljali, već da su ih samo odveli neznano kud, tako da smo još uvek verovali da nam je David živ.

Odmah po dolasku Nemaca morali su Jevreji iz Beograda da plate kontribuciju od 5.000.000 dinara. Savez je vršio raspodelu, a na mene je palo 20.000 dinara, koje sam i položio. Juna meseca, jednoga dana, pozvali su u Savez oko 50 građana na zahtev nemačkih vlasti. Tada sam i ja bio pozvan. Kada smo se svi sakupili, došli su iz uprave grada dva činovnika i saopštili da se izdvoje 30 građana, među kojima sam i ja bio.

Tada su činovnici saopštili da u roku od 48 sati ima jevrejska zajednica da položi 10.000.000 dinara, a tih 30 građana ostaju kao taoци dok se iznos položi. Odmah su iz policije pozvani agenti koji su ostali da paze na taoce. Uprava Saveza odmah se dala na posao da razreže koliko ko ima da položi, i radila je celu noć.



Davidu Gartija, najmlađeg Rafaelovog brata, u to vreme vojnika, ubili su Nemci 29. jula 1941. godine

Meni su tada, iz nepoznatih mi razloga, razrezali 100.000 dinara. Kod revidiranja sveli su tu sumu na 60.000 koju sam drugog dana i položio. Tada sam bio oslobođen taoštva.

Sve se to dogodilo pre odvođenja stotine Jevreja među kojima je bio i David.

Početkom avgusta, sve Jevreje iz Banata, muškarce, žene, staro i mlado, doveli su iznenada u Beograd. Sve muškarce odveli su u logor „Topovske šupe“ a žene i decu Savez je rasporedio po našim kućama. Tada smo u našoj kući primili sedmoro, dok je Majka primila četvoro. Mi smo ih smestili u donje prostorije u našoj kući: dali smo im dve sobe i posteljne stvari, a jednoj familiji i nešto od jela, dok su drugi deo hrane dobijali od kujne koju je Savez imao.

Tih dana, pošto su tata i mama ostali sami u stanu, sa jednim delom stvari prešli su da stanuju kod nas.

Kada su Davida odveli sa onom stotinom, a naročito kada su sve Jevreje iz Banata odveli iz svojih kuća, meni se rodila misao da odemo iz Beograda – zapravo da pobegnemo u Split. Tada sam preduzeo korake da nabavim propusnice za odlazak. Posebno sam zamolio Jovu Lazarevića i Cileta Cvetkovića („Skerlić“) da mi pomognu u nabavci propusnice. Dok mi je Cile stalno obećavao a u stvari ništa nije uradio, Jova me je u prvo vreme odgovarao, plašeći se za mene, ali je ipak preduzeo korake.

13. septembra, u subotu oko podne, u Beogradu je i po ulicama a i po kućama organizovana velika racija na Jevreje. Sve koji su imali plave karte hvatali su i vodili u logor. Toga dana pretresli su i našu kuću. Kod nas, u sobici u kojoj smo radili kese, bili su Izrailo, Bata, Natan Z., ja i tata, koji je već stanovao kod nas. Tom prilikom su u logor „Topovske šupe“ odveli samo tatu, koji je među nama jedini imao plavu legitimaciju. Sutradan, u nedelju, pozvali su sve, bez obzira na boju karata u Savez. Kada smo se skupili pred zgradu Saveza, ponovo su nas povelili na Tašmajdan i tada nas rasporedili po boji legitimacije. Sve sa zelenim i crvenim legitimacijama pustili su kućama, dok su sve koji su imali plave odveli u logor. Tada se jasno videlo da će sve odvesti, a da su počeli sa bolesnima i starima i da će ostali takođe doći na red.

Tih dana dobili smo i komesara za našu kuću koji nam se predstavio i saopštio nam da i mi moramo da plaćamo kiriju za naš stan. Kako na prvom spratu, u stanu Argentinskog poslanstva – koji je po odlasku poslanika bio prazan, u njega se na silu uselio Relja Ječmenica. Stvarno se nije ni uselio on, već je izdao nekim izbeglicama iz Zagreba od kojih je primao kiriju, a on u stvari nije hteo da plaća.

Komesar naše kuće odmah je iselio iz prvog sprata i Ječmenicu i sve koji su u tom stanu stanovali, a na tom spratu uselila se kancelarija za administraciju nepokretnih jevrejskih dobara. Kada su se useljavali, odmah je komesar otkazao u parteru Baruhovima, pošto im je i taj stan bio potreban za kancelarije. Tada sam video da ću za nekoliko dana i ja izleteti iz kuće, pa da mi se ne bi desilo da se na brzu ruku selim, i to prinudno, to sam odmah pogodio kola i iselio se kod Johanine majke. Prilikom iznošenja stvari uvideli smo da smo bili u pravu što smo se dobrovoljno iselili, jer

su već odmah, dok smo još imali stvari u stanu, pravili raspored da u našem stanu usele knjigovodstvo. Istovremeno sa nama iselila se i g-đa Eškenazi, tako da je cela kuća bila iseljena, i u nju se uselila kancelarija za kontrolu jevrejskih dobara.

20. septembra, oko podne, došao je Jova Lazarević kod nas i pitao, da li smo još uvek za odlazak iz Beograda. On je pronašao jednu osobu koja radi sa propusnicama. Kako je bila subota a ja nisam pripremio novčana sredstva, to se nisam tako lako odlučio, a pogotovo što je Johana bila neodlučna i odmah počela da plače. Jovu sam tada zamolio da, kod te osobe, ako može, uredi novčana sredstva i pratnju prilikom putovanja, u tom slučaju bismo odmah sutradan putovali, a u protivnom ne bismo mogli. Po podne tog dana javio se Jova da nije uspeo sve da uredi, već da će se ta osoba za deset dana vratiti.

22. septembra u ponedeljak vratio se je gospodin Peroš, koji je nabavio propusnice za Isaka i Lelu, i pratio ih do Zagreba. On je takođe trebalo da nabavi propusnice i za nas i Izraila, ali je izgleda hteo da nas malo uceni.

23. septembra oko 18,30 uveče iznenada dolazi Jova Lazarević i javlja nam da se je vratio pre vremena onaj gospodin koji je hteo da nam da propusnice, i da sada ima gotove propusnice za nas i Izraila, samo da mu damo naše slike. Odmah smo mu dali slike koje smo već imali spremne.

24 septembra po podne Jova nam je doneo gotove propusnice s tim da možemo putovati tek u ponedeljak 29. septembra.

U petak, 26 septembra, mi se selimo iz naše kuće kod majke, i time je pre našeg odlaska iz Beograda i to pitanje rešeno. Istog dana, u petak, i Bata sa ženom i detetom putuje iz Beograda za Split, on sa drugim propusnicama – različitim od naših.

Toga dana, kada smo se iselili kod majke, dok smo Johana i ja još bili u našoj kući, dolazi jedan gospodin, koji se je predstavio kao švedski konzul, pa nas pozdravlja od strane g. argentinskog poslanika koji je na službi u Pešti, i koji ga je zamolio da prilikom njegovog dolaska u Beograd poseti nas i vidi kako nam je, a kada se vraća u Peštu da mu mi pošaljemo glas od nas. Tom prilikom smo pisali Ministru i zahvalili mu se na pažnji.

Istoga dana dolazi i Pejić koji je bio na putu u Novom Sadu, odakle mi je doneo oko 200 mađarskih cigareta.

Kada je Pejić čuo da putujemo, veoma se obradovao, a kada sam ga zamolio da nas prati do Stare Pazove – gde je bila granica sa Hrvatskom i gde se vršio pregled, odmah je dao svoj pristanak.

Jova Lazarević je od svog novca platio propusnice koje su koštale 35.000 dinara a Kosta Mihajlović je dao 30.000 dinara, koje je Jova u Narodnoj banci promenio u kune, koje smo poneli u Split.

U ponedeljak, 29. septembra, oko tri sata posle podne, poslali smo na stanicu kofere sa stvarima i decu sa Ljubicom, devojkom babe Džoje. Izrailo je pošao sa Mariškom na stanicu, a Johana i ja otišli smo u štampariju „Luč“ kod Jove da bi odande bez trake i znakova otišli na stanicu. U štampariju je došao i Pejić. Oko pet sati po podne iz štamparije „Luč“ pošli smo na stanicu Jova, Pejić, Johana i ja. Tako smo bez teškoća došli na stanicu i ušli u vagon druge klase za Zagreb. Još na beogradskoj železničkoj stanici, pre polaska voza, naišli su agenti Hrvati i vršili pregled legitimacija. Mi smo pokazali naše legitimacije koje su bile lažne, odnosno glasile na druga imena a sa našim slikama i to: moja na Petra Matanovića, Johanina na Danu Matanović a Izrailova na Alfirevića. Revizija je prošla bez ikakvih teškoća. Pošto je voz imao zakašnjenje, vršen je još jedan pregled, koji je takođe prošao bez teškoća. Kako je Pejić putovao češće i dobro poznao situaciju, kazao nam je da je to prvi put da se vrši pregled na beogradskoj stanici. Tako smo već na samoj stanici uspešno izdržali pregled. Kada smo stigli u Staru Pazovu Pejić je sišao sa voza. Tada smo morali da izdržimo glavni pregled koje su vršile nemačke vlasti. To je isto prošlo bez teškoća jer je nemački podoficir prilikom vršenja pregleda našao da su nam legitimacije ispravne.

Carinski pregled prošao je takođe dobro, skoro nam i nisu pregledali stvari, pošto kofere nismo ni otvarali.

Tako je prošla prva etapa koje smo se najviše plašili, a gospodin Pejić se vratio da obavesti naše i Jovu da smo srećno prošli granicu.

Sutradan, 30 septembra, oko 8,30 pre podne stigli smo u Zagreb, i odmah, u 9 sati, produžili za Split, u koji smo stigli srećno, bez ikakvih poteškoća, uveče u 10 sati.

U samom vozu, oko šest sati po podne, upriličili smo post, pošto je 1. oktobra bio Jom Kipur.

Kada smo stigli u Split, a bila je noć, otseli smo i prenoćili u hotelu „Sava“, i to pod lažnim imenima. Sutradan, na dan Kipura – Johana i ja smo postili – našli smo Isaka i Lelu koji su već bili u Splitu, i tako se upoznali sa prilikama koje vladaju u ovom gradu. Videli smo da smo pametno postupili što smo došli, i da smo se istrgli iz nemačkih kandži.

U Splitskoj opštini prijavili smo se 2. oktobra, pod svojim pravim imenima i dobili smo kupone za hleb i druge namirnice. Dobijalo se po 190 grama hleba po osobi, a dobijao se i pirinač, makarone, paštete i šećer. Mesa je bilo dovoljno. Stan smo našli zajedno sa Izrailom kod nekih Rusa u Viškoj ulici 26, na Bačvicama. U prvo vreme bilo nam je vrlo dobro, naročito nas je služilo vreme koje je bilo toplo, tako da su deca i Izrailo, a jedno vreme i ja išli na kupanje. U Splitu smo našli puno prijatelja i poznanika. Pored Bate Baruha tu smo zatekli i Živka Tajtacaka, Joži Majera, Rudi Melameda, Moska Elijasa i druge. Na nekoliko dana po našem dolasku Isaka su pozvali u Kvesturu i naredili mu da ide na Korčulu gde je poslato dosta Beograđana na jednu vrstu interniranja, ali Isak je uspeo, da odloži odlazak. Polovinom oktobra izašla je naredba da svi stranci – to jest oni koji su došli posle 7. aprila u Split, treba da se jave Kvesturi, i to do 1. novembra. Mi smo rešili da se javimo poslednjih dana. Svi koji su se javljali prvih dana po isticanju naredbe, dobijali su uput za Korčulu, pred kraj meseca za Vela Luku. Oni koji su se javljali u poslednja tri dana – a tih je bilo najviše – nisu dobijali nikakav uput, već su izjavljivali da za sada nemaju nikakav nalog iz Rima. Izrailo i ja pokušavali smo da dobijemo dozvolu za odlazak na Korčulu ali u tome nismo uspeli.

Početkom novembra u Splitu se desio atentat – bačena je bomba. Usled toga usledila je zabrana izlaženja od pet posle podne do sedam sati ujutro za sve stanovnike, a za strance koji su došli posle 7. aprila, izašla je naredba da se u roku od tri dana pismeno prijavimo – na naročitim formularima – Kvesturi, a uz to još da smo stalno na raspolaganju vlastima u svojim stanovima – što znači zabrana kretanja.

Oko 15. novembra počeli su transporti za Italiju.

26. novembra došli su u naš stan agenti i mene pozvali da idem u jevrejski dom – Jarden. Izrailo je pošao zajedno sa mnom, iako nije bio pozvan. Tamo su nam saopštili da sutradan, u četiri sata po podne, zajedno sa stvarima, budemo u Jardenu, jer idemo u Italiju prvim transportom. Izrailo se prijavio da i on želi sa nama zajedno, tako je i on ušao u spisak da krene sa tim transportom koji je polazio 28. novembra.

27. novembra u 10 sati – već iz Jardena prešli smo na lađu na kojoj smo prenoćili a 28. izjutra oko devet sati pošli smo iz Splita.

Kada smo se ukrcali na lađu, vršen je raspored, žene i deca dobijali su kabine I i II klase, a muškarci su raspoređeni u prostorije II i III klase. Jedna grupa dobila je prostoriju gde se nalazio bar, a u njemu stolice za ležanje. U toj grupi bili smo Izrailo i ja.

Na lađi smo dobijali dva puta dnevno jelo i po jedan hleb od kilograma. Lađom smo putovali dva dana. Prvog dana smo došli do Zadra, gde smo prenoćili, naravno na lađi, a drugog dana smo, po podne, oko 15 sati, stigli u Fijumu.

Još dok smo bili na lađi govorilo se da muškarce vezuju kod izlaska iz lađe, ali mi u to nismo verovali. Kada je lađa prispela u Fijumu, na pristaništu nas je dočekala gotovo jedna četa karabinjera koja je sa sobom zaista imala lance i lisice, tada nam je bilo jasno da ćemo biti vezivani. Lađom smo putovali odlično, naročito žene i deca jer su imali krevete; prvi put od kada smo došli u Split na lađi smo jeli dobro i dovoljno, štaviše i mnogo, jer smo imali hleba u izobilju, dok smo u Splitu takoreći gladovali. Kada smo sa lađe ugledali karabinjere sa lancima, nije nam bilo jasno šta to treba da znači, s jedne strane dobro putovanje, kao da idemo na izlet – žene razvrstane po klasama i u kabinama – svi imali



Ivana Garti

dobru hranu i hleba koliko nam srce ište, a s druge strane – lanci i lisice!

Iskrcavanje iz lađe išlo je ovim redom. Najpre žene i deca i to po šestoro u grupi, a praćeni sa dva karabinjera u jednom kupeu. Kada su sve žene i deca izašli iz lađe i smešteni u kupee II i III klase – kompozicija voza čekala je odmah na pristaništu – počelo je iskrcavanje muškaraca. Bili smo prozivani po šestorica i po dvojica vezivani jedan za jednu drugi za drugu ruku, jednim lisicama za zločince, a grupu od šestorice dvojica karabinjera odvodila su u jedan kupe treće klase. Kada smo svi tako smešteni u voz, tada smo prvi put doznali gde nas vode. Tada nam je vođa puta rekao da putujemo vozom do Treviza, gde ćemo u okolini te varoši – tj. u toj provinciji, biti smešteni po raznim manjim mestima, a da ćemo tamo biti slobodni i da nam neće biti rđavo. Smeštaj u voz trajao je dosta dugo, od tri do šest sati po podne, a kada smo svi bili smešteni, voz je pošao iz stanice Fijume.

U vozu smo sedeli sa lisicama na rukama, putovali smo celu noć, a ujutro, u sedam sati 30. novembra, u nedelju, stigli smo u Trevizo. Skinuli su nam lisice sa ruku, i od tada smo bili slobodni. Odveli su nas u čekaonicu stanice gde smo se sastali sa ženama i decom koji su odvojeno putovali.

U čekaonici je vršeno razmeštanje u pojedinačna manja mesta provincije. Nas 22 osobe, među kojima je bio i Živko Tajtacak sa ženom i decom, dobili smo mesto Posanjo (Possagno), u koje smo sa celim našim prtljagom stigli autobusom u jedan sat po podne. Josif Majer sa ženom, decom i taštom dobio je susedno mesto.

U Posanju nas je dočekaao podesta – predsednik, i dve dame – predsednica i sekretar fašističke organizacije. Odmah je predsednik vršio proziv i raspored za stanovanje. Živko i mi dobili smo stan u jednoj istoj kući, koja je imala lepe sobe, vodu u kući i engleski klozet. I drugi su takođe dobili dobre stanove. Još kad smo prispeli u Trevizo, saopšteno nam je da ćemo dobijati novčanu pomoć i to muškarci po osam, žene po četiri, a deca po tri lire. Mesečno smo dobijali i po 50 lira italijanskih da bismo familijama koje su nas primile u svoje domove platili za stanovanje. Posanjo je lepo malo mesto koje leži na 285 metara nadmorske visine. Prvi utisak je bio odličan, zvanične vlasti primile su nas

vrlo dobro, a narednih dana i građanstvo takođe dobro, tako da smo odmah videli da će nam tu biti dobro. Josif Majer je odmah podneo molbu za prelazak u naše mesto, a jednovremeno je Živko molio da mu tašta i šurak pređu da zajedno budu. Posle 15 dana došlo je odobrenje iz Treviza da Majerovi pređu kod nas a naši stanodavci izdali su im stan u kući u kojoj smo i mi stanovali, tako da smo sada zajedno stanovale tri porodice. Ukupno nas je u istoj kući bilo četrnaestoro. Mi, Tajtacakovi, Majerovi, Izrailo i g-đa Gabaj, tašta Živkova i Josifova.

Oko 15. decembra stigao je akt iz Kvesture Treviza o odobravanju tražene novčane pomoći, i to onako kako nam je najavljeno kad smo stigli u Trevizo, i već smo 16. decembra primili pomoć za proteklih 15 dana.

Novčana pomoć koju dobijamo ovde, rešila nas je novčanih briga jer nam ona pokriva skoro polovinu izdataka koje imamo mesečno. U drugoj polovini decembra došao je cirkular iz Treviza u kojem je stajalo, prvo – da svu korespodenciju koju mi internirani vodimo u Italiji, moramo je pisati na italijanskom, francuskom, engleskom ili nemačkom jeziku, i mora da se preda u opštinu na cenzurisanje; drugo – da sav novac koji imamo, imamo uložiti u banku, uložna knjižica mora da bude u opštini – a da mi možemo uzimati koliko nam je potrebno za život.